3.5. Kaitsevägi

Eestis lähtutakse riigikaitse tagamisel riigikaitse laiast käsitlusest. Selle järgi riiki kaitstakse ja selleks valmistutakse valmistutakse üleriigiliste kriiside lahendamiseks ja kasutatades riigi kaitsmiseks kogu riigi käsutuses olevat sõjalist ja mittesõjalist võimet ja ressurssi, kaasates terve ühiskonna ning kõik vahendid ja varu (KORKS § 3). Riigikaitse on Eesti Vabariigi iseseisvuse ja sõltumatuse, maa-ala, territoriaalmere ja õhuruumi lahutamatu ja jagamatu terviklikkuse ning julgeoleku ja põhiseadusliku korra kindlustamine, tagades seejuures elanikkonnakaitse ja ühiskonna toimimise (KORKS § 2). Riigikaitseline kriisiolukord on olukord, mille võib kehtestada või mis loetakse tekkinuks juhul, kui on oht riigi julgeolekule või põhiseaduslikule korrale. Riigikaitseline kriisiolukord võidakse kehtestada ka olukorras, kui on vaja osaleda KORKS-i § 139 punktis 1 nimetatud kollektiivse enesekaitse operatsioonil.

Sõjaline operatsioon, mis on ellu kutsutud ÜRO põhikirja alusel ja on rahu ja julgeoleku säilitamise või taastamise eesmärgil korraldatav sõjaline operatsioon ning rahvusvahelise õiguse üldtunnustatud põhimõtete ja normidega kooskõlas olev, on seaduse mõistes muu sõjaline operatsioon (KORKS § 139 lg 2).

Relvastatud rünnak Eesti riigi vastu on üks kõige suurema mõju ja raskemate tagajärgedega kriisiolukord. Seetõttu sätestab KORKS nõuded kriisiolukorra kehtestamisele ja määratleb kaitseväe pädevuse riigikaitselise kriisiolukorra ajal. See peatükk ei anna ülevaadet kaitseväe kõigist ülesannetest ning pädevusest, vaid ainult KORKS-iga lisanduvatest ülesannetest ja õigustest.

Sõjalise kaitse juhtimine

Kaitsevägi on Kaitseministeeriumi valitsemisalas olev sõjaväeliselt korraldatud valitsusasutus. Kaitseväge juhib ainujuhtimise põhimõttel Kaitseväe juhataja, kes allub valdkonna eest vastutavale ministrile. Ministril ei ole Kaitseväe juhataja üle sõjaväelist käsuõigust Kaitseväe korralduse seaduse tähenduses.

Seetõttu ei asenda KORKS-i üldine kriisijuhtimine Kaitseväe sõjalist käsuliini. Vabariigi Valitsuse, kriisiolukorra juhi ja ministeeriumi strateegiline ning valdkondlik juhtimine ja Kaitseväe sõjaline juhtimine toimivad kõrvuti seaduses määratud pädevuse piires. Kriisijuhtimist käsitletakse peatükis „Kriisijuhtimine ja kriisiolukorra lahendamise eest vastutav asutus”. (viide)

Kriisiolukord ja erikord

Kriisiolukord ei ole sama mis eriolukord, erakorraline seisukord või sõjaseisukord. Kriisiolukord võib kehtida ilma erikorra väljakuulutamiseta. Eriolukorra väljakuulutamisel kehtestatakse vaja-duse korral ka kriisiolukord ning erakorralise seisukorra või sõjaseisukorra väljakuulutamisel loetakse riigikaitseline kriisiolukord tekkinuks, kui seda ei ole juba kehtestatud. Riigikaitselist kriisiolukorda, erikordi, mobilisatsiooni ja demobilisatsiooni on kirjeldatud käsiraamatu vasta-vates peatükkides. (viide)

Kaitseväe pädevus riigikaitselise kriisiolukorra ajal (KORKS § 40)

Relvastatud rünnaku ohu korral on Eestile eluliselt oluline teha õigeaegseid ettevalmistusi, et kaitsevägi saaks tõrjuda relvastatud rünnakut või osaleda teise riigi territooriumil kollektiivse enesekaitse operatsioonis. Sõjalise kollektiivkaitse toetuseks peab riik ette valmistama ja tagama vastuvõtva riigi toetuse välisriigi relvajõududele Eesti Vabariigi territooriumil rahvusvahelise sõjalise operatsiooni korraldamiseks. Kuigi tegemist on mitut ministeeriumi ja riigiasutust hõlmava tegevusega, on suur osa selle elluviimisest kaitseväe kanda. Riigikaitselise kriisiolukorra ajal, sh selle lahendamiseks välja kuulutatud erakorralise seisukorra ja sõjaseisukorra ajal, võib kaitsevägi põhjendatud juhtudel, kui see on riigi sõjaliseks kaitseks vältimatult vajalik, kalduda kõrvale järgmiste määruste, korralduste, otsuste või käskkirjadega kehtestatud normide täitmisest:

1. relvade, lõhkematerjali ning lahing- ja laskemoona käitlemist reguleerivad õigusnormid;
2. ehitamist, ehitist ja selle osa ning ehitise kasutamist reguleerivad õigusnormid;
3. liikluse korraldamist ja liikluses osalemist reguleerivad õigusnormid;
4. dokumentide vorminõuded ja vormistamist reguleerivad menetlusnormid;
5. looduskaitset ja loodusressursside kasutamist reguleerivad õigusnormid;
6. avalik-õiguslikke lubasid, heakskiite ja nõusolekuid käsitlevad õigusnormid;
7. muud normid, välja arvatud riigisaladust ja salastatud välisteavet reguleerivad ja KORKS-i alusel antud normid.

Vaatamata õigusele riigikaitselise kriisiolukorra ajal kõrvale kalduda seaduse alusel antud normidest või sõjaseisukorra ajal vältimatu vajaduse korral seadustega kehtestatud normidest, tuleb kaitseväel eelpool nimetatud punktide kohaldamisel järgida Eesti Vabariigi põhiseadust, välislepinguid ning seadust ja seadusel tuginevaid norme niivõrd, kui see on sõjaseisukorra lahendamisel võimalik. Oluline on, et sõjaseisukorra või Eesti territooriumil toimuva relvakonflikti ajal ei või kalduda kõrvale rahvusvahelise humanitaarõiguse normide järgimisest. Juhul kui kaitsevägi jätab täitmata või kaldub kõrvale määruste, korralduste, otsuste või käskkirjadega kehtestatud normide täitmisest, tuleb kaitseväel sellest teavitada esimesel võimalusel ka Vabariigi Valitsust või valdkonna eest vastutavat ministrit.

Üldjuhul võib kriisiolukorra lahendamiseks anda korraldusi kriisiolukorra lahendamise eest vastutav asutus. Riigikaitselise kriisiolukorra ajal võib Kaitsevägi anda korralduse ka juhul, kui kaitsevägi ei ole kriisiolukorra lahendamise eest vastutav asutus, kuid on valmistumas mobilisatsiooniks, demobilisatsiooniks, sõjaseisukorra lahendamiseks või kollektiivse enesekaitse operatsiooni korraldamiseks. Kaitsevägi ei saa anda kriisiolukorra lahendamise eest vastutavale asutusele korraldusi riigikaitselise kriisiolukorra ajal, mille eesmärk ei ole sõjalise valmisoleku tõstmine. Kaitseväel ei ole õigust sekkuda teise kriisiolukorra lahendamise eest vastutava asutuse operatsiooni juhtimisse. Kui riigikaitselise kriisiolukorra lahendamise eest vastutav valitsusasutus on Politsei- ja Piirivalveamet või Kaitsepolitseiamet, võib anda korralduse üksnes selle juhi nõusolekul.

Kaitseväele võib anda korralduse Kaitseväe juhataja nõusolekul või Kaitseväe volitatud ülema nõusolekul. Kaitseliidule võib anda kohustusi Kaitseliidu ülema nõusolekul. Kriisiolukorra juhil on õigus anda Kaitseväele ja Kaitseliidule korraldusi ka ilma Kaitseväe juhataja, Kaitseliidu ülema või tema poolt volitatud ülema nõusolekuta.

Lisaks püsivatele kriisiülesannetele saab määrata kriisiolukorra ajal ka ühekordseid kriisiüles-andeid. Riigikaitselise kriisiolukorra või eriolukorra ajal võib kriisiolukorra lahendamiseks või lahendamise toetamiseks anda füüsilisest isikust ettevõtjale ja juriidilisele isikule, sh kohaliku omavalitsuse üksusele

ühekordse kriisiülesande ülesandest, tegevusalast või eesmärgist lähtudes. Üldjuhul võib ühekordseid kriisiülesandeid anda kriisiolukorra juht või tema volitatud kriisiolukorra lahendamise eest vastutav asutus. Riigikaitselise kriisiolukorra ajal võivad anda ühekordse kriisiülesande ka Kaitsevägi ja Riigi Kaitseinvesteeringute Keskus (KORKS § 15 lg 3). Erinevalt kriisiolukorra lahendamise eest vastutavast asutusest ei vaja Kaitsevägi ja Riigi Kaitseinvesteeringute Keskus ühekordse kriisiülesande andmiseks eraldi kriisijuhi volitust.

Vabariigi Valitsus võib riigikaitselise kriisiolukorra lahendamiseks volitada Kaitseväge kohaldama järgmisi piiravaid meetmeid (Vabariigi Valitsuse volitus on võimalik anda juba tavaolu-korras, kui on koostatud kriisiplaan ja meetmete vajadus on planeerimisel ilmnenud):

1. sideteenuse ja sidevõrgule juurdepääsu piiramine;
2. liikumise piiramine;
3. avaliku kogunemise, koosolekute korraldamise ja pidamise keelamine;
4. isikut tõendava dokumendi kaasas kandmise kohustuse kehtestamine.

Vabariigi Valitsus võib määrusega volitada Kaitseväge tegema riiklikku järelevalvet eelnimetatud piiravate meetmete täitmise üle ja kohaldama korrakaitseseaduses sätestatud riikliku järelevalve erimeetmeid, kui need on vastava piirava meetme täitmise tagamiseks kohased ja vajalikud:

1. küsitlemine ja dokumentide nõudmine;
2. kutse ja sundtoomine;
3. isikusamasuse tuvastamine;
4. isikusamasuse tuvastamine erilise tuvastusmeetmega;
5. isikuandmete töötlemine jälgimisseadmestiku kasutamisega;
6. isikuandmete töötlemine andmete saamisega sideettevõtjalt;
7. viibimiskeeld;
8. sõiduki peatamine;
9. isiku kinnipidamine;
10. turvakontroll;
11. isiku läbivaatus;
12. vallasasja läbivaatus;
13. valdusesse sisenemine;
14. valduse läbivaatus;
15. vallasasja hoiule võtmine,

Piirava meetme kohaldamisel tuleb järgida proportsionaalsuse põhimõtet:

1. kohaldada võib meedet, mis on nii isikut kui üldsust eeldatavalt kõige vähem kahjustav;
2. kohaldada võib ainult meedet, mis on proportsionaalne, arvestades taotletavat eesmärki ja selle kohaldamist nõudvat olukorda;
3. meedet on lubatud kohaldada ainult kuni eesmärgi saavutamiseni või kuni selgub, et seda ei ole võimalik saavutada ehk nii kaua kui vajalik, kuid nii vähe kui võimalik.

Kaitseväe pädevus erakorralise ja sõjaseisukorra ajal

Eesti Vabariigi iseseisvuse ja sõltumatuse, maa-ala, territoriaalmere ning õhuruumi lahutamatu ja jagamatu terviklikkuse või põhiseadusliku korra kaitseks võib Vabariigi Valitsus erakorralise või sõjaseisukorra väljakuulutamise ettepaneku järel otsustada edasilükkamatute piiravate meetmete kehtestamise. Juhul kui Riigikogu erakorralist seisukorda või sõjaseisukorda välja ei kuuluta, lõpetatakse rakendamine viivitamata. Sõjaseisukorra või Eesti Vabariigi territooriumil toimuva relvakonflikti ajal võib Kaitsevägi jätta täitmata seadused § 40 lg 1 punktides 1–6 toodud valdkondades, kui riigi iseseisvust ja sõltumatust ei ole võimalik seaduses sätestatud normide järgimise korral kaitsta. Kaitsevägi võib Vabariigi Valitsuse volitusega, kui see on vajalik erakorralise või sõjaseisukorra lahendamiseks:

1. keelata teenuste osutamise;
2. keelata vallasasjade tootmise ja müügi, vallasasjade sisseveo riiki ja väljaveo riigist;
3. kehtestada müüdavate vallasasjade koguse, sundhinna ja muud vajalikud tingimused ning nende müügi erikorra;
4. keelata osaliselt või täielikult teabe sõnas, trükis, pildis või muul viisil levitamise (üksnes juhul, kui teabe levitamisega kaasneb oht avalikule korrale või oht riigi julgeoleku või riigi sõjalise kaitse tagamisele);
5. keelata osaliselt või täielikult meediateenuse osutamise ja ajakirjandusväljaande väljaandmise (üksnes ulatuses, mis ohustab avalikku korda või riigi julgeoleku või riigi sõjalise kaitse tagamist);
6. keelata osaliselt või täielikult infoühiskonna teenuse osutamise (üksnes ulatuses, mis ohustab avalikku korda või riigi julgeoleku või riigi sõjalise kaitse tagamist);
7. piirata juurdepääsu teabele, mida avaliku teabe seaduse alusel ei või tunnistada asutusesiseseks kasutamiseks mõeldud teabeks;
8. piirata sidevahendite kasutamist;
9. piirata sõnumisaladuse õigust;
10. piirata isiku õigust kodu, perekonna- ja eraelu puutumatusele.

Kaitseväe tegevusele teabe kogumisel kohaldatakse Kaitseväe korralduse seaduse §-des 37–39 sätestatut siinse seaduse §-dest 74 ja 75 tuleneva erisusega.

Kaitseväe pädevus varjumise korraldamisel

Varjumist korraldab Päästeamet. Eesti riigi vastu suunatud relvastatud ründe või selle vahetu ohu korral peab Kaitsevägi alustama riigi sõjalist kaitset või selleks valmistumist sõltumata sellest, kas on riigikaitseline kriisiolukord või sõjaseisukord välja kuulutatud või mitte. Sellises olukorras võib olla vajalik asuda mh tagama varjumise korraldamist juhul, kui Päästeamet ega Politsei- ja Piirivalveamet ei saa seda teha. Sellises olukorras on Kaitseväel pädevus kohaldada edasilükkamatuid meetmeid, kuni Päästeamet ning Politsei- ja Piirivalveamet saavad varjumise tagamise ülesande täitmise üle võtta (edasilükkamatu pädevus) ning ulatuses, mis on vajalik Kaitseväe põhiülesande täitmiseks. Kaitsevägi võib edasilükkamatu pädevuse alusel kohaldada korrakaitseseaduse §-des 30, 32, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51 ja 52 sätestatud riikliku järelevalve erimeetmeid ning vahetut sundi korrakaitseseaduses sätestatud alusel ja korras, kui see on vajalik riigi sõjaliseks kaitsmiseks või selleks valmistumiseks. Edasilükkamatute meetmetena saab Kaitsevägi kohaldada samu riikliku järelevalve meetmeid ja vahetut sundi, mida seaduse järgi saavad kohaldada Päästeamet ning Politsei- ja Piirivalveamet varjumise tagamisel.

Kaitseväe edasilükkamatu pädevus lõpeb, kui on ära langenud asjaolud, mis takistasid Päästeametil

ning Politsei- ja Piirivalveametil varjumist tagada.

Varjendi omanik korraldab selle varjumiseks kasutuselevõtu 72 tunni jooksul Vabariigi Valitsuse asjakohasest otsusest alates. Edasilükkamatul juhul teeb selle otsuse Päästeamet või Kaitsevägi. Päästeamet või Kaitsevägi võib varjendi või varjumiskoha kasutusele võtmise otsusega kohustada tagama ligipääsu mitteavalikule varjendile ja varjumiskohale igaühele. Otsuse tegemisel tuleb võtta arvesse hoone kasutamise otstarvet.

Kaitseväe pädevus ulatusliku evakuatsiooni korraldamisel

Üldjuhul otsustab ulatusliku evakuatsiooni korraldamise Vabariigi Valitsus. Ulatusliku evakuatsiooni korraldab Päästeamet ning selles osaleb Politsei- ja Piirivalveamet. Kui Eesti Vabariigi vastu suunatud agressiooni või selle toimumise vahetu ohu korral ei saa Päästeamet ega Politsei- ja Piirivalveamet ulatuslikku evakuatsiooni läbi viia, võib seda teha Kaitsevägi edasilükkamatu pädevuse alusel. Sellises olukorras on Kaitseväel pädevus kohaldada edasilükkamatuid meetmeid, kuni Päästeamet ning Politsei- ja Piirivalveamet saavad ulatusliku evakuatsiooni korraldamise ülesande täitmise üle võtta (edasilükkamatu pädevus) ning ulatuses, mis on vajalik Kaitseväe põhiülesande täitmiseks. Edasilükkamatute meetmetena saab Kaitsevägi kohaldada samu riikliku järelevalve meetmeid ja vahetut sundi, mida seaduse järgi saavad kohaldada Päästeamet ning Politsei- ja Piirivalveamet ulatusliku evakuatsiooni korral.
Kaitsevägi võib kohaldada edasilükkamatu pädevuse alusel korrakaitseseaduse §-des 30, 32, 35, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51 ja 52 sätestatud riikliku järelevalve erimeetmeid ja vahetut sundi korrakaitseseaduses sätestatud alustel ja korras.

Kaitseväe edasilükkamatu pädevus lõpeb, kui on ära langenud asjaolu, mis takistas Päästeametil ning Politsei- ja Piirivalveametil ulatuslikku evakuatsiooni korraldada.

Asja sundkasutusse võtmine ja sundvõõrandamine

Riigikaitselise kriisiolukorra ja eriolukorra ajal on õigus võtta ajutiselt kasutusse isiku valduses olevat asja juhul, kui see on vältimatult vajalik riigikaitselise kriisiolukorra ja eriolukorra lahendamiseks või selle lahendamise toetamiseks, sh ulatusliku evakuatsiooni, varjumise, lisaõppe-kogunemise, mobilisatsiooni ja demobilisatsiooni korraldamiseks või rahvusvahelises sõjalises koostöös osalemiseks. Sundkasutusse võetud asja võib sundvõõrandada riigi omandisse, kui asi kasutamise käigus tõenäoliselt hävib või seda ei saa muul objektiivsel põhjusel tagastada.

Asja sundkasutusse võtmise õigus on Riigi Kaitseinvesteeringute Keskusel, Päästeametil, Kaitseväel ja Vabariigi Valitsuse volitatud valitsusasutusel. Vabariigi Valitsuse otsusel võivad nimetatud asutused võtta asja sundkasutusse ja sundvõõrandada enne riigikaitselise kriisiolukorra või eriolukorra otsust, kui see on vältimatult vajalik ulatusliku evakuatsiooni, varjumise või lisaõppekogunemise korraldamiseks või rahvusvahelises sõjalises koostöös osalemiseks. Näiteks võib kaitsevägi lisaõppekogunemise korraldamiseks võtta asju sundkasutuse, kui Vabariigi Valitsus on seda lubanud.

Sundkasutusse ei või võtta ega sundvõõrandada:

1. füüsilise isiku vara, mis on mõeldud tema toimetuleku tagamiseks, sh temale ja tema lähedastele

vajalik toit, tema loomale vajalik sööt ning eluruumi kütmiseks üheks kütteperioodiks vajaminev kütus;
2. asja, mis on vältimatult vajalik teise isiku või asutuse kriisiülesande täitmiseks, sh vältimatult vajalik elutähtsa teenuse osutamiseks;
3. usulise ühenduse usulise talituse ja teenistuse korraldamiseks vajalikku vallasasja;
4. välisriigi esindusele või selles töötavale välisriigi isikule kuuluvat asja;
5. asja, mida rahvusvaheliste kokkulepete või rahvusvahelise õiguse normide alusel ei sundvõõrandata ega võeta sundkasutusse.

Sundkasutusse võtta ja sundvõõrandada võib:

1. kultuuriväärtusega asja või arhivaali vaid juhul, kui muul viisil ei ole võimalik riigikaitselist kriisiolukorda ja eriolukorda lahendada, ning võimaluse korral välditakse kultuuriväärtuse hävimist või kahjustamist;
2. isiku kasutuses oleva eluruumi juhul, kui talle on tagatud asenduseluruum.

Kui muu võimalus riigi sõjalise kaitsevõime säilitamiseks puudub, siis riigikaitselise kriisiolukorra ajal võib sundkasutusse võtta või sundvõõrandada füüsilise isiku vara ning asja, mis on vältimatult vajalik teise isiku või asutuse kriisiülesande täitmiseks, samuti kultuuriväärtusega asja või arhivaali või isiku kasutuses oleva eluruumi.

Isikule hüvitatakse asja sundkasutusse võtmise või sundvõõrandamisega tekkinud otsene kulu õiglases ulatuses. Isikule ei maksta õiglast hüvitist juhul, kui tal on võimalik hüvitist saada mujalt, kui kahju tekkis lahingutegevuse käigus või kui asi võeti sundkasutusse või sundvõõrandati seetõttu, et isik jättis täitmata seadusest tulenevad nõuded, või kui seaduses ei ole sätestatud teisiti.

Asja sundkasutusse võtmiseks ja sundvõõrandamise määramiseks on võimalik teha eelotsus. Eelotsusega võib määrata kindlaks isikutele kuuluvad asjad, mis võivad olla vajalikud kriisiolukorra lahendamiseks. Soovitav on eelotsused ära teha enne kriisiolukorda, nö tavaajal. See aitab asutustevahelist ressurssi paremini jagada, dekonfliktida ning võimalikud vaidlused enne kriisi ära lahendada. Eelotsuse võib teha juba enne kriisiolukorda. Eelotsuses nimetatud asja kohta tehakse kanne tsiviiltoetuse registrisse.

Rahvusvahelise sõjaline koostöö

Rahvusvahelise sõjalise koostöö käigus saab Eesti Kaitsevägi osaleda rahvusvahelistel õppus-tel ning sõjalistel operatsioonidel. Väljaspool Eesti Vabariigi territooriumi Kaitseväe kasutamise kollektiivse enesekaitse operatsioonil otsustab Riigikogu. Kaitseväe osalemise alustamise ja lõpetamise korralduse annab Vabariigi Valitsus. Kaitseväe kasutamise muul rahvusvahelisel sõjalisel operatsioonil otsustab Riigikogu igal üksikjuhul eraldi otsusega.

Viimati uuendatud 17.09.2026